

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی

رساله جهت اخذ درجه‌ی دکتری در رشته‌ی حقوق خصوصی

عنوان:

بررسی حقوقی پیوند رحم و آثار آن

استاد راهنما:

دکتر حمید ابهری

استاد مشاور:

دکتر رضا عمانی سامانی

نگارش:

نازیلا تقوی

آذر ماه ۱۴۰۰

تقدیم اثر

این مجموعه تقدیم می شود به

پروردگارم؛

به پاس عاطفه سرشار و گرمای امیدبخشش که در این سردترین روزگاران، بهترین پشتیبان است؛

به پاس وجودش که فریادرس است و سرگردانی و ترس در پناهش، به شجاعت می گراید؛

و به پاس محبت‌های بی دریغش، که هرگز فروکش نمی کند.

و

روح پدر عزیزم

که همواره اینجانب را به علم اندورزی تشویق می نموده‌اند و

حامی همه جانبه‌ی اینجانب بوده‌اند

و اینک نیز از آسمان، با دعای خیرشان

راهشگای موانع زندگی‌م می باشند.

ب

سپاسگزاری

به مصداق «من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق»

بسی شایسته است از محضر استادان فرهیخته و فرزانهام:

جناب آقای پروفسور حمید ابهری و جناب دکتر رضا عمانی سامانی

که همواره راهنما و راه‌گشای اینجانب در طول تمام دوران تحصیلی بوده‌اند

و در کمال سعه‌ی صدر و با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی برای تحریر رساله‌ی حاضر دریغ ننموده‌اند

و همچنین

از مادر و برادر عزیز، دلسوز و مهربانم

که با حمایت‌های همه جانبه و ایجاد آرامش روحی و آسایش فکری

بستر مطلوب را برای به اتمام رساندن رساله‌ی درسی فراهم نموده‌اند

تقدیر و تشکر نمایم.

رساله ی حاضر بر مبنای قرارداد شماره ص/۱۹/۹۸/۳۸۳۸ مورخ ۱۳۹۸/۱۰/۲۳
بین پژوهشگاه رویان و دانشکده ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران
به رشته ی تحریر در آمده است.

چکیده

برخی از زنان به صورت مادرزادی و یا در اثر ابتلاء به بیماری، فاقد رحم بوده و قادر به باروری نمی‌باشند. خوشبختانه طی دهه‌ی اخیر، این امکان برای اشخاص فاقد رحم مهیا شده است تا بتوانند از طریق پیوند رحم باردار شوند. از جمله پرسش‌هایی قابل طرح در این زمینه عبارتند از اینکه، آیا پیوند رحم به لحاظ حقوقی قابل پذیرش است؟ کودک حاصل از رحم پیوندی، ملحق به چه شخصی خواهد شد؟ در سطح دنیا با توجه به بدیع بودن موضوع، قانون خاصی وجود ندارد و در بسیاری از کشورها، تیم‌های تحقیقاتی شکل گرفته است تا موضوع به لحاظ اخلاقی و حقوقی مورد بررسی قرار گیرد. به طور کلی در نظام حقوقی ایران، این عمل با ممنوعیت حقوقی، شرعی و اخلاقی روبرو نمی‌باشد. از نظر مخالفان، پیوند رحم مخاطره آمیز بوده و حافظ حیات نمی‌باشد و در عین حال زن فاقد رحم قادر به تجربه‌ی حس فرزندآوری از طریق روش‌های جایگزین است، لذا این عمل به لحاظ اخلاقی قابل قبول نیست. در مقابل به تمام ایرادات بیان شده، پاسخ داده شده است. جواز پیوند رحم به لحاظ حقوقی نیز با توجه به ادله‌ای چون حق باروری و حق دسترسی به وسایل کمک باروری که از جمله اصول مقرر در حقوق بشر محسوب می‌شوند، قابل توجیه است. از طرفی، فقدان رحم بیماری تلقی می‌شود و با توجه به اینکه اشخاص حق درمان دارند، لذا باید قائل به جواز این عمل که در راستای درمان بیماری است، شد. ادله‌ی اضطرار، نفی عسر و حرج، تسلیط و غیره نیز مثبت جواز شرعی موضوع می‌باشند. صحت قرارداد پیوند رحم، منوط به تحقق شرایط خاصی است و احکام آن در خصوص قصد و رضا و اهلیت طرفین با سایر عقود متفاوت است. به نظر می‌رسد، قرارداد پیوند رحم در زمره‌ی عقد هبه قرار می‌گیرد. کودک حاصل از رحم پیوندی ملحق به اهداشونده و همسر او خواهد بود و اصولاً پس زدن رحم پیوندی تاثیری در انحلال قرارداد منعقد شده ندارد و عامل پس زدگی طبق قواعد حقوقی، مسئول جبران خسارت وارده می‌باشد.

کلید واژگان: پیوند رحم، رحم، مشروعیت، اخلاق، حق باروری.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۱	۱. بیان مساله.....
۴	۲. سوالات پژوهش.....
۵	۳. پیشینه‌ی پژوهش.....
۶	۴. فرضیات پژوهش.....
۶	۵. حدود پژوهش.....
۶	۶. اهداف پژوهش.....
۷	۷. مبانی نظری پژوهش.....
۷	۸. معرفی الگو یا روش کار پژوهش.....
۷	۹. سازماندهی پژوهش.....
۸	فصل نخست. مفاهیم و کلیات.....
۹	مبحث نخست. معناشناسی واژگان.....
۱۰	مبحث دوم. تاریخچه و سیر قانون‌گذاری ایران در خصوص پیوند رحم.....
۱۰	گفتار نخست. تاریخچه‌ی پیوند رحم.....
۱۲	گفتار دوم. سیر قانون‌گذاری ایران در خصوص پیوند رحم.....
۱۳	مبحث سوم. کاربرد و چگونگی پیوند رحم.....
۱۳	گفتار نخست. کاربرد پیوند رحم.....
۱۴	گفتار دوم. چگونگی پیوند رحم.....
۱۹	مبحث چهارم. خطرات پیوند رحم و تفاوت آن با پیوند سایر اعضا.....
۱۹	گفتار نخست. خطرات پیوند رحم.....
۱۹	بند نخست. خطرات پیوند رحم در اهداکننده.....
۲۰	بند دوم. خطرات پیوند رحم در اهداشونده.....
۲۱	بند سوم. خطرات پیوند رحم در جنین.....
۲۱	گفتار دوم. تفاوت پیوند رحم با پیوند سایر اعضا.....
۲۲	مبحث پنجم. بررسی نوع رابطه‌ی موجود بین انسان و رحم.....
۲۲	گفتار نخست. رابطه‌ی امانی.....
۲۲	گفتار دوم. رابطه‌ی مالکانه.....

۲۲	بند نخست. مالکیت حقیقی
۲۳	بند دوم. مالکیت تکوینی
۲۳	بند سوم. مالکیت اعتباری (تشریحی)
۲۴	بند چهارم. مالکیت ذاتی
۲۵	گفتار سوم. رابطه‌ی سلطه و تصرف
۲۵	گفتار چهارم. رابطه‌ی مالکانه (نظر برگزیده)
۳۲	فصل دوم. بررسی جواز و مشروعیت و جواز پیوند رحم
۳۵	مبحث نخست. پیوند رحم از منظر فقه
۳۵	گفتار نخست. مشروعیت مقدمات پیوند رحم
۳۵	بند نخست. زن فاقد رحم و همسر دارای گامت سالم
۳۸	بند دوم. زن فاقد رحم و یا همسر فاقد گامت سالم
۳۸	الف. زن فاقد رحم و همسر متقاضی اهدای جنین
۳۹	ب. زن فاقد رحم و همسر متقاضی اهدای گامت
۴۱	گفتار دوم. مشروعیت اصل عمل پیوند رحم
۴۱	بند نخست. عدم ممنوعیت در خصوص قرارداد جنین و سلول جنسی در رحم دیگری
۴۳	بند دوم. انطباق پیوند رحم با برخی از آموزه‌های دینی
۴۳	بند سوم. عدم تعارض پیوند رحم با حکم عدم جواز تغییر در خلقت
۴۴	بند چهارم. قاعده‌ی نفی عسر و حرج
۴۶	بند پنجم. قاعده‌ی اضطرار
۴۸	بند ششم. قاعده‌ی احسان
۴۸	بند هفتم. عدم مخالفت پیوند رحم با مشیت الهی
۴۸	بند هشتم. اصل اباحه
۴۹	مبحث دوم. پیوند رحم از منظر قانون
۵۰	گفتار نخست. حق دسترسی به وسایل کمک باروری
۵۱	گفتار دوم. حق درمان
۵۲	گفتار سوم. لازمه‌ی تحقق حق فرزندآوری
۵۳	گفتار چهارم. حق باروری
۵۴	بند نخست. مفهوم حق
۵۵	بند دوم. بررسی وجود و یا عدم وجود حق باروری

- گفتار پنجم. اقتضای عرفی حق تشکیل خانواده ۵۸
- گفتار ششم. همراستا بودن هدف پیوند رحم با قوانین ۵۹
- گفتار هفتم. اصل حاکمیت اراده ۶۰
- گفتار هشتم. عدم تعرض به حقوق مربوط به شخصیت ۶۰
- گفتار نهم. حکم عقل ۶۲
- گفتار دهم. مصداق سلب حق به صورت جزئی ۶۴
- مبحث سوم. پیوند رحم از منظر اخلاق حسنه و نظم عمومی ۶۷
- گفتار نخست. بررسی پیوند رحم از منظر اخلاق حسنه ۶۷
- بند نخست. تجاوز به حدود بیولوژیکی و طبیعی ۶۸
- بند دوم. مخاطره آمیز بودن پیوند رحم برای اهداشونده ۶۸
- بند سوم. ماهیت آزمایشی پیوند رحم ۷۰
- بند چهارم. احتمال پشیمانی اهداکننده رحم و از دست رفتن فرصت بارداری ۷۰
- بند پنجم. ایراد مربوط به رفاه کودک ۷۱
- بند ششم. مخاطره آمیز بودن پیوند رحم برای اهداکننده ۷۲
- بند هفتم. وجود راه حل های جایگزین ۷۲
- بند هشتم. مخاطره آمیز بودن پیوند رحم برای نوزاد ۷۴
- بند نهم. حافظ حیات نبودن پیوند رحم ۷۵
- بند دهم. موقتی بودن پیوند رحم ۷۵
- گفتار دوم. بررسی پیوند رحم از منظر نظم عمومی ۷۶
- مبحث چهارم. امکان اجرای ادله‌ی مشروعیت پیوند رحم اشخاص عادی در اشخاص تطبیق جنسیت داده شده ۷۷
- گفتار نخست. عدم امکان پیوند رحم در اشخاص تطبیق جنسیت داده شده ۷۸
- گفتار دوم. امکان پیوند رحم در اشخاص تطبیق جنسیت داده شده ۷۹
- بند نخست. اصل برابری و ممنوعیت تبعیض ۸۰
- بند دوم. حق آزادی ۸۳
- بند سوم. اولویت اشخاص تطبیق جنسیت یافته نسبت به زنان عادی ۸۴
- بند چهارم. وجود راه حل برای حفظ رفاه کودکان حاصل از رحم پیوندی ۸۵
- فصل سوم. تبیین خصوصیات، شرایط اساسی صحت و ماهیت حقوقی قرارداد پیوند رحم ۸۷**
- مبحث نخست. خصوصیات قرارداد پیوند رحم ۸۸
- گفتار نخست. لازم بودن قرارداد ۸۸
- گفتار دوم. تملیکی بودن قرارداد ۸۹

- گفتار سوم. مستمر بودن قرارداد ۹۰
- گفتار چهارم. غیرمعمول بودن قرارداد ۹۰
- گفتار پنجم. عینی بودن قرارداد ۹۱
- گفتار ششم. معین بودن قرارداد ۹۲
- گفتار هفتم. الحاقی بودن قرارداد ۹۳
- مبحث دوم. بررسی شرایط اساسی صحت قرارداد پیوند رحم ۹۳
- گفتار نخست. قصد و رضای طرفین قرارداد پیوند رحم ۹۴
- بند نخست. پیوند رحم ناظر به زمان حیات اهداکننده ۹۴
- بند دوم. پیوند رحم ناظر به زمان فوت اهداکننده ۹۷
- گفتار دوم. اهلیت طرفین قرارداد پیوند رحم ۹۸
- بند نخست. اهلیت عام طرفین قرارداد پیوند رحم ۹۹
- الف. صغیر غیر ممیز و مجنون ۹۹
- ب. سفیه و صغیر ممیز ۱۰۰
- بند دوم. اهلیت خاص طرفین قرارداد پیوند رحم ۱۰۱
- الف. اهلیت خاص اهداشونده‌ی رحم ۱۰۱
- ب. اهلیت خاص اهداکننده‌ی رحم ۱۰۳
- گفتار سوم. مورد معامله در قرارداد پیوند رحم ۱۰۵
- بند نخست. مالیت داشتن ۱۰۶
- بند دوم. معلوم و معین بودن ۱۰۶
- بند سوم. مقدور التسلیم ۱۰۶
- بند چهارم. منفعت عقلایی داشتن ۱۰۷
- بند پنجم. منفعت مشروع داشتن ۱۰۸
- بند ششم. قابل انتقال بودن ۱۰۸
- بند هفتم. موجود بودن ۱۰۸
- گفتار چهارم. مشروعیت جهت قرارداد ۱۰۹
- مبحث سوم. ماهیت حقوقی قرارداد پیوند رحم ۱۱۱
- گفتار نخست. ماهیت قرارداد پیوند رحم در فرض حیات اهداکننده ۱۱۲
- بند نخست. قرارداد پیوند رحم و عقد جعاله ۱۱۲
- بند دوم. قرارداد پیوند رحم و عقد بیع ۱۱۳

بند سوم. قرارداد پیوند رحم و عقد صلح	۱۱۵
بند چهارم. قرارداد پیوند رحم و عقد موجد حق انتفاع	۱۱۶
بند پنجم. قرارداد پیوند رحم و عقد اذن در انتفاع	۱۱۷
بند ششم. قرارداد پیوند رحم و عقد اعراض	۱۱۸
بند هفتم. قرارداد پیوند رحم و عقد عاریه	۱۱۹
بند هشتم. هبه بودن قرارداد پیوند رحم (نظر برگزیده)	۱۱۹
گفتار دوم. ماهیت قرارداد پیوند رحم در فرض فوت اهداکننده	۱۲۱
بند نخست. وکالت بودن اعلام اراده	۱۲۱
بند دوم. وعده‌ی بیع رحم	۱۲۲
بند سوم. وصیت بودن	۱۲۳
بند چهارم. وصیت بودن قرارداد پیوند رحم (نظر برگزیده)	۱۲۴
فصل چهارم. بررسی آثار حقوقی پیوند رحم	۱۲۶
مبحث نخست. پس زده شدن رحم پیوندی	۱۲۷
گفتار نخست. مفهوم پس زدگی رحم پیوندی	۱۲۷
گفتار دوم. اقسام پس زدگی رحم پیوندی	۱۲۸
گفتار سوم. اثر پس زدگی رحم پیوندی بر عمل حقوقی پیوند رحم	۱۲۹
بند نخست. اثر پس زدگی رحم پیوندی بر عمل حقوقی پیوند رحم در قرارداد	۱۲۹
الف. درج حق فسخ در قرارداد پیوند رحم	۱۲۹
ب. درج شرط فاسخ در قرارداد رحم	۱۳۰
بند دوم. اثر پس زدگی رحم پیوندی بر عمل حقوقی پیوند رحم در فرض عدم تصریح آن در قرارداد	۱۳۰
الف. بطلان قرارداد پیوند رحم	۱۳۱
ب. انفساخ قرارداد پیوند رحم	۱۳۲
ج. امکان فسخ قرارداد پیوند رحم	۱۳۳
۱. خیار تخلف از شرط صفت	۱۳۴
۲. خیار تعذر تسلیم	۱۳۴
د. عدم تاثیر پس زدگی بر بقای قرارداد پیوند رحم مگر در موارد خاص (نظر برگزیده)	۱۳۵
گفتار چهارم. بررسی مسئولیت اسباب دخیل در پس زدگی رحم	۱۳۵

بند نخست. وجود عامل تنها در پس زدگی رحم	۱۳۷
الف. پس زدگی رحم در اثر عمل اهداکننده‌ی رحم	۱۳۷
ب. پس زدگی رحم در اثر عمل پزشک	۱۴۰
ج. پس زدگی رحم در اثر عمل پرستار	۱۴۳
د. پس زدگی رحم در اثر عمل اهداشونده	۱۴۳
و. پس زدگی رحم در اثر سایر علل	۱۴۴
بند دوم. وجود عوامل متعدد در پس زدگی رحم	۱۴۴
الف. حکم تجمع سبب و مباشر در پس زدگی رحم	۱۴۵
۱. اقوی بودن مباشر	۱۴۵
۲. اقوی بودن سبب	۱۴۵
۳. تساوی دخالت سبب و مباشر	۱۴۶
ب. حکم تجمع اسباب در پس زدگی رحم	۱۴۶
مبحث دوم. بررسی الحاق طفل متولد شده از رحم پیوندی	۱۴۷
گفتار نخست. تعیین مادر طفل متولد شده از رحم پیوندی	۱۴۸
بند نخست. مادر بودن صاحب رحم	۱۴۸
بند دوم. مادر بودن صاحب تخمک	۱۵۰
بند سوم. مادر بودن صاحب رحم و تخمک	۱۵۱
بند چهارم. مادر بودن اهداشونده (نظر برگزیده)	۱۵۱
گفتار دوم. تعیین پدر طفل متولد شده از رحم پیوندی	۱۵۶
بند نخست. پدر بودن صاحب اسپرم	۱۵۶
بند دوم. پدر بودن مرد اهداشونده	۱۵۶
بند سوم. بدون پدر بودن	۱۵۸
بند چهارم. پدر بودن همسر اهداشونده (نظر برگزیده)	۱۵۸
نتیجه و پیشنهادات	۱۶۱
منابع	۱۶۸
چکیده‌ی انگلیسی	۱۹۰

۱. بیان مسأله

اغلب زوجین، پس از ازدواج، مایل به داشتن فرزند می‌باشند. با وضعیت کنونی تکنولوژی، حداقل به سه عامل برای به وجود آوردن یک نوزاد نیاز است که شامل، اسپرم، تخمک و رحم می‌باشد. زوجین برای ایجاد نطفه، همیشه به تمام عواملی که برای به وجود آوردن یک نوزاد نیاز است، دسترسی ندارند. ممکن است آنها تنها یکی از دو ماده‌ی لازم یعنی اسپرم یا تخمک را داشته باشند، لیکن زوجه فاقد رحم باشد. به این معنا که در جامعه، زنانی وجود دارند که به طور مادرزاد، فاقد رحم بوده و یا رحمشان آسیب دیده است و یا به علت سرطان یا بیماری‌های دیگر، مجبور به حذف آن شده‌اند. این مشکل در خصوص مردانی که تطبیق جنسیت داده‌اند نیز، نمود پیدا می‌کند. تطبیق جنسیت در افرادی مطرح است که از نظر ژنتیکی و ظاهری، جنسیت مشخص داشته، ولی از نظر روانی، هویت جنسی مخالفی دارند (Lerne, et al, 2017: 522). این حالت دیگر از رده‌ی بیماری‌ها، خارج گردیده و به عنوان اختلال هویت جنسی و یا ملال جنسیتی مطرح می‌گردد. مطابق با فتوای برخی از فقهاء، این کار جایز می‌باشد (موسوی خمینی، ۱۳۹۰: ۱۰۲). بر این اساس، هم اکنون متقاضان تغییر جنسیت، به پزشکی قانونی مراجعه نموده و پس از بررسی‌های کافی، مجوز انجام اعمال جراحی، خارج کردن اعضای تولید مثلی جنسیت نخست و تغییر ساختار بدنی را برای شباهت به جنسیتشان اخذ می‌نمایند. این اشخاص پس از انجام اعمال جراحی به صورت شهروندان عادی، در جنسیت جدید زندگی می‌کنند. طبیعتاً این افراد، علاقه‌مند به داشتن فرزند هستند. لیکن، با وجود حل مشکل اختلال جنسیتی، مردان پس از تغییر جنسیت، با معضل عدم قابلیت باروری به دلیل نداشتن رحم روبرو می‌باشند.

خوشبختانه، علم پزشکی به اندازه‌ای پیشرفت کرده است که افراد فوق الذکر که به دلیلی نداشتن رحم قادر به باروری نیستند، در آرزوی باردار و مادر شدن باقی نمانند. این افراد می‌توانند با کمک پیوند رحم، باردار شود و لذت مادر شدن را تجربه نمایند.

طی پروسه‌ی پیوند رحم، رحم از بدن شخص اهداکننده خارج می‌شود و یه بدن متقاضی پیوند داده می‌شود. البته، از آنجایی که امکان باروری طبیعی در رحم پیوندی وجود ندارد، اهداشونده از طریق لقاح آزمایشگاهی باردار می‌شود. در این شیوه، تخمک زن با اسپرم شوهر در لوله‌ی آزمایشگاهی بارور شده و بعد درون رحم پیوندی کاشته می‌شود. نوزاد نیز از طریق عمل سزارین متولد خواهد شد (Jones, et al, 2019: 4).

نخستین تولد از رحم پیوندی، در ماه سپتامبر سال ۲۰۱۴، در یک زن ۳۶ ساله رخ داد که بدون رحم متولد شده بود (Brannstrom, 2018: 20).

با وجود اینکه پیوند رحم امیدهای تازه‌ای را در زنانی که فاقد رحم هستند، به وجود آورده است، لیکن این عمل با مسائل اخلاقی روبرو می‌باشد. از جمله‌ی مسائل پیش روی پیوند رحم، خطرات ناشی از آن می‌باشد. بدین توضیح که جنین حاصل از رحم پیوندی، باید از طریق عمل سزارین متولد شود (Jones, et al, 2018: 154). همچنین مصرف داروهای ضد رد پیوند برای مادر، علاوه بر خطرات معمول عفونت، ممکن است او را در معرض فشار خون بالا قرار دهد (Mertes and Pennings, 2011: 826). مساله‌ی اخلاقی دیگر این است که پیوند رحم یک جراحی انتخابی و صرفاً جهت تجربه‌ی حس مادر شدن است و مانند پیوند کبد یا کلیه، عملی حیات‌بخش نیست (Zaami, et al, 2017: 5292).

به لحاظ حقوقی نیز، اگرچه در ارتباط با ماهیت حقوقی قرارداد «پیوند عضو»، تلاش‌هایی هر چند ناکامل در قالب چند مقاله و معدودی پایان‌نامه انجام گرفته است، ولی همان طور که از موضوع و مطالب ذکرشده برخواهد آمد، در مورد «پیوند رحم»، هیچ تحقیقی صورت نگرفته است و موضوع در نوشتار حاضر به نحو دقیق و همه جانبه مورد بررسی قرار گرفته است. در نوشتار حاضر، بحث‌های حقوقی مطروحه در زمینه‌ی پیوند عضو به سمت اندام خاصی یعنی رحم، معطوف و متمرکز شده است. پدیده‌ای که تا کنون از منظر حقوقی به آن نگریسته نشده است. ضرورت بررسی موضوع از آن جهت است که در پیوند رحم، بر خلاف سایر پیوندها، با سه طرف روبرو می‌باشیم که شامل اهداکننده، اهداشونده و جنین حاصل است که قرار است در رحم پیوند قرار داده شده، رشد نموده و متولد گردد. از طرفی، پیوند رحم، بر خلاف غالب پیوندهای دیگر که جنبه‌ی حیاتی دارند، جنبه‌ی حیاتی برای متقاضی ندارد و صرفاً در سطح کیفیت زندگی متقاضی موثر است. بدین توضیح که در اغلب پیوندها، جان بیمار نجات پیدا می‌کند و در مقابل این سود، زیان‌های احتمالی قابل گذشت است. اما حاصل پیوند رحم، حاملگی و زایمان خود شخص در مقابل حمل جایگزین است. لذا در درجه‌ی نخست، ضرورت دارد که اصل جواز یا عدم جواز امکان بهره‌گیری متقاضیان از عمل پیوند رحم، مورد بررسی قرار بگیرد. چراکه نه تنها در ایران، بلکه در سطح دنیا، با وجود اینکه به لحاظ پزشکی، امکان استمداد از پیوند رحم مهیا شده، لیکن پزشکان، در خصوص قابلیت ارائه‌ی آن به متقاضیان مردد هستند و اعمال پیوندی را صرفاً ناظر به مصادیقی می‌دانند که ضرورت حیاتی در آن وجود دارد. از طرفی، از آنجایی متقاضی با خطرات قابل توجهی در پیوند رحم مواجه هست، لذا ضرورت دارد که به لحاظ این موضوع بررسی گردد که آیا شخص می‌تواند برای به دست آوردن قدرت بارداری، خود را در معرض خطر قرار دهد؟

در مرحله‌ی بعد هدف آن است که شرایط صحت قرارداد و ماهیت قرارداد تنظیمی بین اهداکننده و اهدا شونده با در نظر داشتن این موضوع که نتیجه‌ی پیوند، قرار گرفتن جنین در رحم و به دنیا آمدن او می‌باشد، مورد بررسی قرار بگیرد. شایان ذکر است که نظر به اینکه در پیوند رحم، بر خلاف سایر پیوندها با ۳ شخص مواجه می‌باشیم؛ یعنی در سایر پیوندها فقط ارتباط بین اهداکننده و اهدا شونده باید مدنظر قرار بگیرد، لیکن در پیوند رحم، با یک جنین نیز روبرو می‌باشیم. لذا به نظر می‌رسد که شرایط قرارداد پیوند رحم با سایر پیوندها متفاوت می‌باشد.

به علاوه در پیوند رحم، جنین متشکله ممکن است در نتیجه‌ی ترکیب تخمک اهدا شونده با اسپرم همسرش باشد و یا جنین با تخمک شخص ثالث تشکیل شود. بدین توضیح که برخی از متقاضیان پیوند رحم دارای تخمک می‌باشند و صرفاً رحم ندارند. در مقابل برخی نیز فاقد تخمک هستند. لذا جنینی که در رحم پیوندی آنها قرار می‌گیرد، با استفاده از تخمک شخص ثالث تشکیل می‌شود. این مورد بیشتر در خصوص مردانی که تطبیق جنسیت داده و جسم آنها به زن تطبیق داده شده‌اند، مصداق پیدا می‌کند. نظر به اینکه نتیجه‌ی پیوند رحم، تولد یک طفل است، ضرورت دارد که هر یک از حالات فوق مورد بررسی قرار گیرد تا مشخص گردد که جنین در فروض مختلف به چه کسی ملحق می‌گردد.

از طرفی، بعد از پیوند رحم، ممکن است، رحم توسط سیستم ایمنی بدن گیرنده، رد شود و یا به دلیلی عمل پیوند موفقیت‌آمیز نباشد. بدین معنا که بدن، سیستم ایمنی بدن اهدا شونده، رحم پیوندی را نپذیرد. نظر به اینکه در عضو پس داده شده، جنین قرار دارد، لذا آثار حقوقی و مسئولیت‌های راجع به آن با اهمیت بیشتری روبرو است. در صورت رد رحم پیوندی توسط بدن شخص گیرنده، این مساله مطرح می‌شود که اعمال حقوقی صورت گرفته قبل از پیوند رحم در چه وضعیتی قرار می‌گیرند؟ آیا عقد منعقد شده بین طرفین منفسخ می‌شود؟ آیا نظر به اینکه رحم پیوندی برای اهدا شونده عملاً هیچ فایده‌ای ندارد و مقصود اصلی طرفین از وقوع عقد حاصل نشده است، می‌توان گفت که طرفین از همان اول در اشتباه بوده‌اند و عقدی واقع نشده است؟

همچنین با توجه به جدیدترین رویکرد قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی و دیگر قوانین مرتبط با آن باید بررسی نمود که چه کسانی در ارتباط با رد رحم پیوندی مسئول‌اند؟ چراکه به نظر می‌رسد با توجه به قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، مسئولیت محض یا بدون تقصیر پزشک در پس زدن قابل پذیرش نمی‌باشد. به طوری که تبصره‌ی ۱ این ماده ۴۹۵ قانون مذکور، پزشک را حتی در فرض عدم اخذ برائت و در صورت عدم قصور یا تقصیر وی در علم و عمل، ضامن نمی‌داند. تبصره‌ی ۲ ماده ۴۹۶ بیان می‌کند: «در قطع عضو یا جراحات ایجاد شده در معالجات پزشکی طبق ماده ۴۹۵ این قانون عمل می‌شود». در نگاه نخست ممکن است تصور شود، پس زدن رحم، فقط معلول عمل پزشک است. این در حالیست که همواره رد پیوند

در اختیار پزشک نیست. پزشک مسئول زیان‌های احتمالی جراحی است. برای رد پیوند دارو داده می‌شود که در تجویز ممکن است قصوری رخ دهد. بنابراین رد پیوند ممکن است به دلیلی غیر از قصور پزشک باشد. به طور مثال، پس زدن پیوند رحم، علایمی دارد که با اقدام به موقع اهداشونده، قابل درمان است. بنابراین، بررسی موردی و مصداقی مسئولیت مدنی در این بحث، ضرورت دارد. باید توجه داشت که ممکن است پس زدگی عضو، خسارات جسمی و معنوی را بر اهداشونده وارد نماید، لذا مشخص نمودن مسئول یا مسئولین جبران این خسارات از اهمیت شایانی برخوردار می‌شود.

صرف نظر از اینکه فردی که فاقد رحم است، مایل است فرزندى را به طور بیولوژیکی داشته باشد و یا اصلاً فرزند نداشته باشد، بسیار مهم است که این گروه از افراد بدانند، چه امکاناتی جهت حمایت از حق باروری آنها وجود دارد. نوشتار حاضر در پی بررسی این موضوع بوده است که با توجه به اینکه امروزه به مدد پیشرفت علم پزشکی، امکان باروری افراد فاقد رحم از طریق پیوند رحم میسر شده، آیا به لحاظ اخلاقی و حقوقی نیز امکان بهره‌گیری از آن ممکن است یا خیر؟ آیا تجربه‌ی حس حاملگی آنقدر اهمیت دارد که متقاضیان به جای بهره‌گیری از روش حمل جایگزین، با استفاده از پیوند رحم خود را در معرض خطر قرار دهند؟ شرایط اساسی صحت قرارداد پیوند رحم و ماهیت آن چیست؟ در فرض امکان جواز پیوند رحم، فرزند حاصل از پیوند رحم ملحق به چه کسی می‌شود؟ و در فرض رد شدن رحم پیوندی، مسئولیت متوجه چه کسانی است؟

از جمله نوآوری‌های موضوع منتخب این است که، نظر به عدم وجود سابقه‌ی پژوهشی و قانون‌گذاری در خصوص موضوع، سعی می‌شود، با توجه به اصول کلی حقوقی حاکم بر نظام ایران و نظرات اندیشمندان، موضوع مورد بررسی قرار بگیرد و با طرح مسائل مختلف و خلاهای حقوقی موجود، گام کوچکی در این زمینه، برداشته شود تا قانون‌گذار با توجه به وجود چنین خلاهایی، با تشخیص مصلحت مورد نظر خود، به تدوین قوانین و مقررات جامعی در این خصوص بپردازد.

۲. سؤال‌های پژوهش

- ۱- آیا پیوند رحم از لحاظ حقوقی مورد پذیرش است؟
- ۲- آیا احکام و مقررات حاکم بر پیوند رحم مشابه با احکام و مقررات حاکم بر پیوند سایر اعضا می‌باشد؟
- ۳- در صورت پس زده شدن رحم پیوندی، وضعیت اعمال حقوقی پیش از آن چگونه می‌شود؟
- ۴- مسئولیت مدنی ناشی از پس زدن پیوند رحم، متوجه چه شخص یا اشخاصی می‌باشد؟

۳. پیشینه‌ی پژوهش

پیوند رحم سابقه‌ی چندانی در سطح دنیا ندارد و طی دهه‌ی اخیر انجام آن ممکن شده است. از همین رو، بحث در مورد جنبه‌های اخلاقی و حقوقی مختلف آن، بحث روز محافل علمی است. در ایران نیز هیچ نوع کار تحقیقی‌ای در این خصوص انجام نگرفته است و پژوهش‌های موجود در خصوص پیوند اعضا می‌باشند و با توجه به ماهیت متفاوت پیوند رحم با پیوند اعضا، ضرورت دارد که ابعاد حقوقی آن تبیین گردد. اگرچه در سطح دنیا مقالاتی وجود دارند، لیکن در هیچ مقاله‌ای در خصوص جواز آن به صورت جامع و منجسم وجود ندارد. از جمله‌ی آنها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱- انجمن فیگو (۲۰۰۹)، در پژوهشی با عنوان «جنبه‌های اخلاقی تولید مثل انسان و سلامت زنان» بیان نموده است، از هر ۵۰۰ زن در سن باروری، یک نفر مبتلا به ناباروری مطلق رحم است. با توجه به این آمار مشخص می‌گردد که اشخاص قابل توجهی در سطح دنیا وجود دارد که ممکن است خواهان بهره‌گیری از تکنولوژی پیوند رحم باشند و بررسی موضوع دارای اهمیت است.

۲- Arora and Blake (۲۰۱۴) در مقاله‌ی پژوهشی تحت عنوان «پیوند رحم: چالش‌های اخلاقی و نظارتی» بیان نموده‌اند که پیوند رحم ملاحظات اخلاقی خاصی از جمله، استفاده از اهداکنندگان مرده یا زنده، کالا تلقی کردن زنان، منافع کودک، منافع مادر و رضایت آگاهانه را ایجاد می‌کند. در پژوهش مذکور صرفاً ملاحظات پیش روی پیوند رحم ذکر شده است و چالش‌های مطرح شده مورد تجزیه و تحلیل قرار نگرفته است. از همین رو، بنا بر آن است که ملاحظات اخلاقی در خصوص موضوع مورد مطالعه قرار بگیرد.

۳- Woessner and et al (۲۰۱۷) در مقاله‌ی تحت عنوان «ملاحظات اخلاقی در پیوند رحم» اشاره نموده‌اند، اگرچه پیوند رحم همانند سایر روش‌های پیوندی جاری، حافظ حیات نیست، لیکن منجر به افزایش کیفیت حیات اهداشونده می‌شود. از آنجایی که حق تشکیل خانواده و به دنبال آن حق باروری در نظام حقوقی ایران مورد پذیرش است، لذا بنا بر آن است که موضوع مذکور به لحاظ حقوقی مورد بررسی قرار بگیرد.

۴- Zaami and et al (۲۰۱۷) در مقاله‌ی تحت عنوان «اظهارات اخلاقی و پزشکی در مورد پیوند رحم» بیان نموده‌اند، اعضای تیم پزشکی پیوند رحم، باید رضایت آگاهانه‌ی متقاضیان را کسب نمایند و خطرات ناشی از آن را گوشزد کنند. رضایت آگاهانه باید در هر درمانی اخذ گردد. نظر به خطراتی که پیوند رحم به همراه دارد، ضرورت اخذ رضایت آگاهانه از متقاضیان را دوچندان می‌کند. به همین دلیل موضوع مذکور به طور مشروح مورد مطالعه قرار خواهد گرفت.

۵- Mabel and et al (۲۰۱۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «تصمیم‌گیری در مورد جنسیت و تولید مثل در پیوند رحم» اشاره نموده‌اند، فرزندآوری به روش پیوند رحم، با دیدگاه مذهبی سازگاری دارد. در مقاله‌ی مذکور صرفاً به طور کلی بیان شده است که پیوند رحم با اسلام سازگاری دارد، لیکن مبانی و ادله‌ای را ذکر ننموده‌اند. به نظر می‌رسد به طور کلی پیوند رحم مغایرتی با شرع ندارد، ولی نظر به اهمیت موضوع، بنا بر آن است، موضوع به لحاظ فقهی نیز مورد بررسی قرار بگیرد.

۴. فرضیه‌های پژوهش

- ۱- پیوند رحم از لحاظ حقوقی مورد پذیرش است.
- ۲- خیر، کلیه‌ی احکام و مقررات حاکم بر پیوند سایر اعضا، قابلیت اعمال بر قرارداد پیوند رحم را ندارد.
- ۳- اصولاً پس زدگی رحم پیوندی، اثری در انحلال قرارداد سابق ندارد.
- ۴- پس زدن پیوند رحم، در فرض تقصیر تیم پیوند یا اشخاص مرتبط، منجر به ایجاد مسئولیت برای آنها می‌شود.

۵. حدود پژوهش

بررسی موضوع در حقوق ایران و فقه امامیه با نگاهی به نظام حقوقی کامن‌لا.

۶. اهداف پژوهش

با وجود اینکه در خصوص موضوع پژوهش، مطالعات حقوقی و اخلاقی جامعی صورت نگرفته است، لیکن متقاضیان قابل توجهی در سطح دنیا وجود دارند که علاقه‌مند به پیوند رحم می‌باشند و عملاً نیز با عنایت به توانایی پزشکان و امکاناتی که در مراکز فوق تخصصی فراهم شده، امکان توسل به این دستاورد به لحاظ پزشکی میسر شده است. پیشرفت مذکور اقتضاء دارد که متخصصین جنبه‌های متعدد موضوع را بررسی نمایند تا از جنبه‌های اخلاقی و حقوقی پیوند رحم، قرارداد قابل تطبیق با آن، تعیین پدر و مادر فرزند حاصله، وضعیت پس زدن رحم پیوندی و غیره رفع ابهام شده و علاقه‌مندان بتوانند از این روش بهره ببرند. نویسندگان نیز برای حصول هدف مذکور بر آن شده است، تا ابعاد متعدد موضوع را بررسی نماید تا گامی در جهت سبقتی پژوهشی موضوع در حقوق ایران گرفته شود.

مبانی نظری پژوهش

امروزه راهکارهای متعددی برای فرزندآوری زوجین نابارور وجود دارد. یکی از این روش‌ها، استفاده از عمل پیوند رحم است. در این شیوه، رحم یک زن به زن دیگری که فاقد رحم است یا رحم او توانایی باروری ندارد، پیوند زده می‌شود. مسائل حقوقی و اخلاقی متعددی در این زمینه مطرح می‌گردد که با توجه به جدید بودن موضوع، قابلیت بحث و بررسی دارد.

۸. معرفی الگو یا روش کار پژوهش

در نوشتار حاضر، کلیه منابع موجود در سطح دنیا بررسی می‌شود و سپس بمطالب جمع‌آوری شده با قواعد حاکم بر نظام حقوقی ایران تطبیق داده می‌شود و نهایتاً نتیجه‌ی مآخوذه اعلام می‌گردد. بنابراین، روش رساله، اسنادی- کتابخانه‌ای و توصیفی و تحلیلی است.

۹. سازماندهی پژوهش

نوشتار حاضر به چهار فصل تقسیم شده است. در فصل نخست، به مفاهیم مرتبط، سابقه‌ی تاریخی، کاربرد و نحوه‌ی انجام پیوند رحم و نوع رابطه‌ی حقوقی اعضای بدن و انسان پرداخته شده است. در فصل دوم مشروعیت پیوند رحم مورد بررسی قرار گرفت و جواز موضوع به لحاظ فقهی، حقوقی، اخلاقی و نظم عمومی تبیین گشت. در فصل سوم، خصوصیات، شرایط اساسی صحت و ماهیت حقوقی قرارداد پیوند رحم مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در فصل چهارم نیز آثار پیوند رحم که شامل پس‌زدگی و به دنیا آمدن نوزاد است تبیین شد.

فصل نخست.

مفاهیم و کلیات